

USAs valgordning hjalp Donald Trump å vinne i 2016. Men den samme valgordningen kan denne gangen komme til å påføre ham et kraftig nederlag.

Vinneren tar alt.

SVEN GUNNAR SIMONSEN
Dr.philos og forfatter

Dramatisk politisering.

Politi, forsvar og etterretning. Kirke, helsevesen og værvarsling. Valgforvaltning og postvesen. Den ene etter den andre institusjonen er blitt dramatisk mer politisert i USA under president Donald Trump. Mye står på spill, og usikkerheten er stor, når amerikanerne går til valg 3. november.

Også selve valgprosessen er blitt gjenstand for oppmerksomhet på en ny måte. Trump har allerede i lang tid, og stadig mer aggressivt, fremmet grunnløse påstander om valgfusk, som forkjøpsangrep i tilfelle han skulle tape valget. Han har foreslått å utsette valget, og nektet å si om han vil godta et eventuelt tap.

Ekstrem todeling.

I USA velges både presidenten og medlemmene av nasjonalforsamlingen – Kongressen – ved flertallsvalg, hvor ‘vinneren tar alt’. Dette er en valgordning som typisk forsterker ulikheter i partioppslutning, til fordel for store partier og til ulempe for små.

I USA har ordningen resultert i en ekstrem todeling av politikken, som man kan se i Kongressens to kamre: De siste sju periodene har samtlige 435 medlemmer av Representantenes hus vært enten demokrater eller republikanere. Blant Senatets 100 medlemmer har det i hver av periodene vært bare to uavhengige.

En konsekvens av denne todelingen er at enhver person med nasjonale politiske ambisjoner, må realisere dem innenfor ett av to partier.

«Jeg hører at Donald Trump skal stille i presidentvalget som republikaner», harselerte komikeren Seth Myers i 2011, under Barack Obamas årlige middag for hovedstadens pressekorps. «Det overrasker meg – jeg gikk ut fra at han skulle stille som en vits», la han til.

Felles kamp for landets beste Det har vært tradisjon for at amerikanske presidenter opptrer samlene og forsonende etter splittende og polariserte valgkamper. Ekspresidentene Bill Clinton og George H.W. Bush dro sammen for å besøke tsunamiofre i Indonesia i februar 2005 og samarbeidet om å skaffe støtte til ofre for orkanen Katrina samme år. George W. Bush ønsket Barack Obama velkommen i det hvite hus i januar 2009. Presidentkandidat Joe Biden har allerede snakket om samarbeid og forsoning i sine taler foran det amerikanske presidentvalget 3. november. Foto: GERALD HERBERT, AP/NTB SCANPIX

Splittende president President Donald Trump beskrives som en av USAs mest splittende presidenter. Her tar han imot en ball under en mottagelse for baseballspillere utenfor Det hvite hus da ligaen startet, 23. juli 2020. Foto: KEVIN LAMARQUE/REUTERS/NTB SCANPIX

Trump ga tidlig opp å søke nominasjon til 2012-valget. Men fire år senere klarte outsidersiden å beseire en rekke partiveteraner i kampen om å bli Det republikanske partiets presidentkandidat.

Vant vippestater.

USAs president velges indirekte, ved at hver delstat har et gitt antall stemmer i Valgmanskollegiet (Electoral College). Kandidaten som får flest stemmer i en delstat, tildeles samtlige valgmannsstemmer derfra. Folkerike delstater har flest stemmer – California har 55, mens tynt befolkede delstater som Alaska, Wyoming og Nebraska har bare 3

hver (antallet valgmannsstemmer er lik delstatens antall plasser i Senatet + Representantenes hus). Også Washington, D.C. har tre valgmenn. Totalt kjemper kandidatene om 538 stemmer, og den som når 270, vinner valget.

Et flertall av USAs delstater har et klart republikansk eller demokratisk flertall i befolkningen, men noen har en jevnere fordelt oppslutning. Vanligvis gjelder dette et knapt dusin delstater. Presidentvalget handler i stor grad om disse vippestatene – de får ekstremt mye oppmerksomhet i valgkampen, mens det i andre stater går mye stillere for seg. På grunn av antallet valgmannsstemmer er de viktigste vippestatene Florida, Ohio og Pennsylvania.

Vinneren tar alt.

» Det at Trump vant i 2016 – med 306 mot Hillary Clintons 232 valgmannsstemmer – skyldtes i stor grad at han hadde marginene på sin side i flere vippestater.

Taperen ble vinneren.

En effekt av valgmannsordningen er at den gjør det mulig at en kandidat kan få flere stemmer på landsbasis enn motparten (vinne the popular vote), men likevel tape valget. Det skjedde i 2000, da den demokratiske presidentkandidaten Al Gore fikk 540 000 flere stemmer enn republikanske George W. Bush, men likevel tapte. Valget ble avgjort i Florida, der Bush vant med hårfine 537 stemmer (for øvrig etter en meget omstridt omtelling grunnet uklarheter med noen av stemmesedlene) – og dermed fikk med seg samtlige av delstatens 25 valgmannsstemmer.

I 2016 skjedde det igjen at valgvinneren fikk færrest stemmer. Denne gangen var utslaget større enn noen gang tidligere: Donald Trump fikk 2,9 millioner (2,1 prosentpoeng) færre stemmer enn Hillary Clinton, men vant likevel valget. I forkant av valget hadde Trump uttalt seg kritisk til valgmannsordningen. Da han senere innså hvordan han selv hadde hatt fordel av den, ble han imidlertid en sterk tilhenger.

Trump tålte imidlertid dårlig å være den som hadde fått færrest stemmer, så i etterkant hevdet han flere ganger at han også 'egentlig' hadde større velgeroppslutning, men at flere millioner ulovlige innvandrere urettmessig hadde stemt, og da til støtte for Clinton. Etter valget nedsatte man en presidentkommisjon, ledet av visepresident Mike Pence, for å undersøke Trumps påstander. Kommisjonen fant ingen støtte for påstandene, og ble oppløst i stilhet.

I forkant av valget hadde Trump uttalt seg kritisk til valgmannsordningen. Da han senere innså hvordan han selv hadde hatt fordel av den, ble han imidlertid en sterk tilhenger.

Gjensidig respekt Til tross for politiske uenigheter og harde valgkamper har tonen mellom tidligere amerikanske presidenter vært vennskapelig og preget av gjensidig respekt. Daværende president George H.W. Bush (t.v.) poserer med forgjengerne Ronald Reagan, Jimmy Carter, Gerald Ford og Richard Nixon utenfor Ronald Reagan Presidential Library i Simi Valley i California 4. november 1991. Foto: MARCY NIGHSWANDER/AP/NTB SCANPIX

Ydmykelse truer.

Fordi valgordningen er som den er, kan utslagene bli svært store om den ene kandidaten har klart større oppslutning enn den andre. Hvis valgresultatet i november speiler sensommerens meningsmålinger, kan denne effekten bli kilde til en stor ydmykelse for Donald Trump. Flere tradisjonelt republikanske delstater er i spill, ikke minst på grunn av presidentens korona-håndtering. Blant dem er Texas, med hele 38 valgmannsstemmer.

Trump må ha rådgivere som med bekymring minnes valget i 1980, da demokraten Jimmy Carter, som stilte til gjenvalg, ble knust av den republikanske utfordrer Ronald Reagan. Carter fikk bare 49 valgmannsstemmer, mens Reagan fikk hele 489. Til sammenligning fikk Reagan 50,7 og Carter 41 prosent av velgenes stemmer. Reagan hadde altså 10 prosentpoeng større oppslutning blant velgerne, men vant ti ganger flere valgmannsstemmer.

Medspillere og motspillere i Kongressen.

USA holder valg annethvert år. Samtlige plasser i Representantenes hus skal fylles på ny ved hvert valg. Medlemmer av Senatet derimot velges for seks år om gangen, og en tredjedel er på valg annethvert år. Presidenten velges for fire år. Valgene hvor det ikke velges president, kalles mellomvalg.

Plassene i Representantenes hus fordeles etter befolkningsstørrelse: California har flest, med 53, mens flere av de minste delstatene har bare én representative hver. I Senatet, derimot, sitter det to senatorer fra hver av landets femti delstater. (Washington, D. C.s innbyggere har ingen representasjon i Senatet og derav heller ikke i Kongressen, til tross for at hovedstaden har flere innbyggere enn enkelte delstater, noe som har vært gjenstand for debatt siden D.C. ble grunnlagt).

Ære og aktelse Daværende president Barack Obama tildeler tidligere president George H.W. Bush Medal of Freedom i februar 2011.

Foto: AFP/NTB SCANPIX

Det skjer stadig vekk at presidenten og flertallet i ett eller begge kamrene i Kongressen er fra ulike partier. Da Barack Obama tiltrådte i 2009, kontrollerte demokratene både Senatet og Representantenes hus, og presidenten var godt posisjonert for å iverksette sin politikk. Men ved mellomvalget i 2010 mistet demokratene kontrollen over Representantenes hus, og fire år senere mistet de Senatet. Obama satt altså sine to siste år som president med begge Kongressens kamre kontrollert av republikanerne.

Republikanske senatsplasser i spill.

Da Donald Trump tiltrådte i 2017, hadde republikanerne fortsatt flertall i begge kamrene. Men ved mellomvalget i 2018 mistet de kontrollen over Representantenes hus, og dermed ble også Trumps politiske gjennomføringsevne svekket.

Slik var det et flertall i det demokratisk kontrollerte Representantenes hus som i desember 2019 vedtok å stille presidenten for riksrett for maktmisbruk og obstruksjon av Kongressen. Og det var et flertall i det republikansk-kontrollerte Senatet som frikjente ham noen uker senere.

Ved årets valg er det å forvente at Demokratene beholder kontrollen over Representantenes hus. Et par måneder før valget viser meningsmålingene at et demokratisk flertall i Senatet også er innen rekkevidde. På samme måte som flere 'røde' (republikanske) stater er i spill i presidentvalget, er det også flere senatsplasser som kan bli demokratiske.

Fiendtlig overgang.

Det er blitt en tradisjon i USA at avgående presidenter viser raushet overfor etterfølgeren.

«Din suksess er nå vårt lands suksess. Jeg heier hardt på deg», skrev republikaneren George H.W. Bush i et etter hvert historisk brev han etterlot seg i Det ovale kontor dagen demokraten Bill Clinton ble innsatt.

Ingen forventer slik raushet fra Donald Trump, om han skulle tape for Joe Biden. Demokratene forbereder seg allerede på det som kan bli den mest fiendtlige overgangen mellom to presidentadministrasjoner i landets historie.

Ikke bare ville et nederlag kollidere med Trumps image av seg selv som en som alltid vinner. Det ville også gjøre ham mer sårbar for straffeforfølgelse for gamle og nyere lovbrudd. Slik president Trumps instinkt har utspilt seg, tilsier det at han vil slåss imot med alle midler. Hvis Joe Biden står igjen som vinner, er det god grunn til å forvente at Trump vil bestride utfallet, i hvert fall dersom valgresultatet er jevnt.

«Din suksess er nå vårt lands suksess. Jeg heier hardt på deg», skrev republikaneren George H.W. Bush i et etter hvert historisk brev han etterlot seg i Det ovale kontor dagen demokraten Bill Clinton ble innsatt. Ingen forventer slik raushet fra Donald Trump.

Knusende nederlag Jimmy Carter, president fra 1977 til 1981, hilser på sin republikanske utfordrer Ronald Reagan før en tv-debatt 28. oktober 1980. I presidentvalget en uke senere fikk Carter nær 42 prosent av personstemmene, men vant bare seks stater, som ga ham en dprlig utteling med kun 49 valgmannsstemmer, mens Reagan hanket inn hele 489 slike avgjørende representantstemmer.

Foto: AP/NTB SCANPIX

Ronald Reagan hadde ti prosentpoeng større oppslutning blant velgerne, men vant ti ganger flere valgmannsstemmer.

Siden han vant presidentvalget i 2016 har Donald Trump tatt eierskap over Det republikanske partiet, og dreid det fra tradisjonell konservatisme til høyrepopulisme. Motstanden internt har vært liten – å gå imot presidenten har i de fleste tilfeller resultert i brå karriereslutt og karakterdrap på Twitter.

Det beste utfallet for demokratiet og samfunnsstabiliteten ville være at Trumps nederlag blir så overbevisende at partiet, som har legitimert det ene Trump-utspillet mer rystende enn det andre, omsider lar Trump stå igjen alene.

Litteratur: Sven G. Simonsen: «Over sperregrensen. Hvordan verdens valgordninger gjør stemmer til politisk makt» (Universitetsforlaget, 2019)

Foto: MARCY NIGHSWANDER/AP/NTB SCANPIX